

Útróður í siðsøgu og skaldskapi

Jóan Pauli Joensen

Christian Matras hevur eina yrking, sum mær altíð hevur dámað so sera væl:

*Her leikti tær lendi løg inn í sál,
og innast við strendur fekk sjógvurin mál,
ið ongantið tagnar,
óvantað tær fagnar,
við songi um landið, sum stígur úr sjó.*

*Her numu teir gomlu við nøvnum sær land,
men landið næm teir úr fjøllum í sand,
við ósæddum hondum tað bant teir við bondum,
ið rukku so víða, sum verøldin rann.*

*Og tíðin hon blásti við gandandi ond
á liv ið varð livað á bø og við strond,
ein óskrivað søga,
ein orðleys røða
um fólkið her livdi skapaði tjóð.*

Tað er so ofta, at eg kenni tað soleiðis, at tað mesta, ið eg leiti eftir, er at finna í teirri óskrivaðu søguni og teirri orðaleysu røðuni. Tað eru til allar tíðir farnar broytingar fram í føroyska samfelagnum. Ein tann størsta áhaldandi broytingin fór fram frá miðskeiðis í 1800-talinum og fram til okkara dagar. Tað er tann tíðin, tá Føroyar broyttust frá einum samfelag, sum var tengt at jørð til eitt meira vinnuliga frælst fiskivinnu-samfelag, sum gav tí einstaka størri møguleikar at gera vart við seg.

Tað, sum fekst úr sjónum, hevur altíð havt stóran týðning fyri Føroyar – bæði í dagliga húsarhaldinum og sum söluvøra – týðningurin av tí seinasta hevur verið minni við hvørt og meira við hvørt. Stutt eftir miðøldina

og eina tíð fram var tað turrur fiskur sum var tann týðningarmiklasta útflutningsvøran her á landi, men so mistu vit skipasambandið út-eftir. Tá eg gekk í skúla, stóð tað í eini lesibók, at fyrr var ull Føroya gull, men nú er tað fiskurin. Í einar tvær øldir var tað ull og ullarvørur, ið var týðningarmiklasta útflutningsvøra okkara. Longu frá 1600 byrjaðu baskarar fiskiveiði í Norðurhøvum, har menn saltaðu fiskin umborð og virkaðu hann til klippfisk á landi. Aðrir tóku skjótt eftir – ikki minst í New Foundlandi, sum hevði stóra klippfiskaframleiðslu tíðliga í tíðini. Danski keypmaðurin Niels Ryberg royndi longu seinast í 1700-talinum, at fáa føroyingar uppí hesa klippfiskavinnu men tað miseydn-aðist. Eingin roknaði tá við, at føroyingar fóru at standa á skipsdekk nakrantíð. Tak okkum í dag.

Fyrst var tað útróðurin undir Føroyum sum menti seg og seinni kom sluppfiskiskapurin, tí útróðurin gav okkum ikki nóg mikið at liva av. Tað vóru eisini teir, sum tíðliga fóru til lands í Íslandi. Eins og teir eisini seinni fóru at rógva út í Grønlandi.

Tá útróðarmenn bert høvdu árarnar at líta á, var tað av størri týðningi at hava stutt at rógva út á fiskileið enn tað, at bygdin var kyrrupláss, tí føroysku árabátarnir vóru lættir at draga og stóðu fyri tað mesta í neysti, tá teir ikki vóru í brúki, uttan so at tað var góðveður dag um dag, men hóast alt, mugu dagar við brúkiligari kyrru hava verið fleiri enn dagar við brimi og ódn.

Bátasmiðurin Símun Johan Wolles sigur um føroyska bátin: Krøvini vóru stór, hóast farið var lítið, og hevur tíverri ikki altíð eydnast at útfylla tey øll. Bátur skuldi vera lættur undir árinum, lættur á lunn, góður undir segli og góður í undan-gongu. Til brimpláss kravdist tað afturat, at teir vóru vídligir oman um bak, fyri at grípa, tá teir vóru skotnir út (tað var flotaðir) og turrir at liggja inni við brimi, tí var altíð baskuturin fyri, tá skipa var upp.

Tað er tí ikki at undrast á, at teir gomlu høvdu stóra virðing fyri bátinum, og kom maður fram at báti, ið stóð í gerð, tóku teir soleiðis til orða: Gud gevi hann verður høgður ella brendur. Teir vildu ikki hava hann at ganga burtur. Føroyski árabáturin er ikki bert vakur, góður og lættur bátur tillag-aður tað umhvørvi, har hann skuldi brúkast, men hann er eisini ein av okkara størstu mentanargripum.

*Av øllum teim snekkkjum í Norðhavið bar,
ein tykist mær yndislig fjoður,
tann bátur nevndur er áttamannafar,
sín svanasong nú hann kvøður*

Soleiðis syngur skaldið Mikkjal á Ryggi um áttamannafarið í Tingakrossi í 1913. Ein sangur sum í Føroya Fólks Sangbók er vorðin fólkaogn.

*Hann føroyingum fylgdi í túsund ár,
væl virdur av lágum og høgum,
við gyltari veiðu um vetur og vár,
hann søkklaðin legði at støðum.*

*Í vanda hann vardi mangt dýrabart lív;
og sigraði hann stormin so strangan,
tá fjarði hann menn heim til smábørn og vív
og mettaði mangan ein svangan.*

Hans Andrias Djurhuus, sum var lærari í Sandavági meðan Mikkjal var lærari í Bø og Gásadali kundi ikki bara sær fyri at arga Mikkjal eitt sindur. Tí longu sama ár, sum ár Mikkjal yrkir um áttamannafarið – í 1913 – yrkir hann um motorbátarnar, sum komu at verða alt meira vanligir sum útróðr-arbátar:

*Svartir í erva við hvítari gron
móti stormi teir snýsa,
sigla úr vági, á landinum ýtini miðini vísa,
skera so lættliga streymin,
sum seg fram við strondini*

*skorar;
syftast av aldu á aldu teir fúkandi skjótu motorar*

Og hann heldur fram:

*Gamalt er grivið, nýggj tíð er komin
og nýggjari kemur.
Væl kann tað vera, at onkur so sárt um hitt farna seg gremur.
Minnist tá bátarnir syngjandi aftur av havinum róðu
og eins og brøður, tá veiðin var tilgjørð,
á lunnunum stóðu.*

*Tó lata tað hvila í friði,
sum alt hevur grøvina funnið
líti er tapið at rokna, tá túsundfold meiri er vunnið,
veiðin er størri, sleipið er minnið,
meira á borðinum,
nú í teir sigla til miðis við fúkandi skjótum motorum.*

Teir fyrstu motorbátarnir komu í 1905 næstan um somu tíð, sum í londunum rundanum okkum, so her vóru vit ikki eftirbátar. Bygd-irnar í Sundalagnum vóru fyrr settar at vera vánaligar útróðrarbygdir, tí, hóast tær vóru kyrrar, var so langt at rógva á fiskileið. Tað var ikki óvanligt at rógva 13 til 18 fjórðingar út á hav við áttamannaførur, men tað broyttist, tá motorbátarnir komu.

Bygdirnar norðanfyrí vuksu nógv hesa tíðina nógv fram til aldaskiftið takkað verið útróðrinum við árabáti. Tá sluppirnar komu vóru mannfólkini burtur summarhálvárið, men heima um veturin. Hetta var ein tíð, sum hóskaði seg væl til bygd-arlívið og tær føroysku bygd-irnar um alt landið. Tí sjálvt um mannfólkini í bestu árum vóru burtur, so var kortini nóg mikið av fólki eftir heima, til at gera tað arbeiði í bygdini, sum gerast skuldi. Sluppfiskimennirnir fingi eisini stundir at skera torv og seta epli niður, tá teir vóru heima millum túrarnar, og um væl vildi til so vóru teir heima aftur, tá hoyggi skuldi berast inn og eplini takast upp. Lívið hekk saman hjá fólki hesa tíð.

Sluppfiskiskapurin kom eisini at gera av nær børn vórðu fødd. Meginparurin av børnunum vóru fødd umleið 9 mánaðir aftan á at menninir komu aftur um heysti, men burðartalið kvinkaðist eisini fitt uppeftir 9 mánaðir aftaná, at teir vóru heima í mai/juni millum túr-arnar.

Útróðurin var í eldri tíð tengdur at jørðini og at tí gamla bygðafelagsskapinum, tí bygdin var felags um eitt ávíst tal av bátum, tá talan var um størri bátar. Flestu kenna til fyribrigdið báts-bandið. Tað var bæði ein rættur og ein skylda at halda bát og at manna bát, sum leingi fungeraði væl, men tá samfelagið broyttist kendist tað sum eitt haft, men tað lagaði seg, so menn kundu fáa sær bát, uttan mun til um teir átti jørð ella ikki.

Við frihandlinum kom fyrsta privatiseringin – ella einskiljingin – í Føroyum, tá almennu ognirnar hjá einahandlinum vórðu seldar privatum vinnulívsmönnum, fyri tað mesta dønum. Hetta av teirri einføldu orsök, tí tað var eingin nóg kapitalsterkur stættur í Føroyum, sum kundi kappast við útlend-ingar við tað fyrsta, men teir komu.

Umframt meginhandlar-nar, býttu tær størru handils-fyrirøkurnar landið ímillum seg og stovnaðu úthandlar mestsum í hvørjari bygd. Handlar sum seldu vørur og keyptu fisk. Tað var í fyrstuni vanligt at fleiri tóku seg saman um ein bát, eitt nú áttamannafar. Út-reiðslurnar vóru býttar í átta partar, og hvør átti so mangar sessir á bátinum sum hann átti partar – faðir og sonur róðu ofta við sama báti, hóast tað ikki var dámt so væl. Tí missurin kundi verða stórur hjá einum hús-um í slíkum førur, um bátur gekk burtur, men tað forðaði ikki monnum, sum áttu fleiri synir, at fáa sær seksmanna-far, sum teir so róðu út við fyri seg sjálvar.

Leingi var snørið einasta fiskiamboðið. Húkur var brúktir til smáan fisk og ongul og steinur til stóran tosk. Teir størstu toskarnir kundu viga út ímóti 40 pund-

um, so teir vóru sum stór veðurlomb á vektini.

Skotar fiskaðu nógv und-ir Føroyum í eldri tíð, men neyvan hevur verið nógv samband millum teir og før-oyingar, sum vóru illa roynd-ir av sjórænarum og fremm-andum fiskimonnum. Tá hetlendingar byrjaðu at fiska við slupp undir Føroyum frá umleið 1850 rann saman millum føroyingar og het-lendingar og føroyingar lærdu nógv av teimum, men tá hevði eisini Pløyen amt-maður og føroysku fylgis-neytar hansara longu verið á teirri víðagitnu kanning-arferðin til Hetlands í 1839. Tí ikki bert lærdu hetlend-ingar føroyingar at seta gágguínu til felags gagn, tí hetlendingar keyptu gággu-urnar til agn og góðu før-oyingum eina inntøku av hesum, men tað vóru eisini fleiri føroyingar, sum fingi sær tjans um sumrarnar við hetlendingum og tað var eisini frá hetlendingum at føroyingar lærdu ta sjálv-dráttarskipan, sum í mong ár kom at eyðkenna slupp-fiskiskapin, og sum einki hevði við tað sum var nevnt sjálvdráttur í sambandi við útróður at gera.

Hetlendingar royndi mest við snøri undir Føroyum – einum snøri sum ikki var ólíkt tí, sum kom at verða veiðiamboðið umborð á sluppunum – snørið við blý-loddi við einum bogaðum teini tvørtur í gjøgnum og tveimum pilkum. Havnar-menn kendu longu til blý-lodd í 1780-unum. Úrslitið var í øllum førur tað klass-iska snørið við loddi og teini, sum kundi vera bæði skips-snøri og skrubbulodd, for-murin var tann sami.

Tað vanliga fyrr á út-róðri og fram til umleið 1. heimsbardaga eisini um-borð á sluppunum var at halda snørið stilt niðri við botn, tá var tað eisini vanligt at hava fyra húkar á fiski-loddinum. Tveir sterthúkar vóru bundnir í ovarlaga á teyminum, meðan hinir báð-ir húkarnir vóru knýttir í endan á teyminum. Tað er hetta amboð, sum Mikkjal á Ryggi yrkir um í sanginum “Fiskurin bítur”. Men so lær-du teir at fila og brúka pilk